
LJUBOVIĐA U POPISU HERCEGOVAČKOG SANDŽAKA IZ 1475/77. GODINE

Božidar Šekularac
Marijan Premović

The authors analyse the Vlahian province (nahiye) of Ljuboviđa using the census of the Sanjak of Hercegovina of 1475/77 as a reference. Based on the mentioned census, the authors analyse their social structure, position and role in the medieval society, the number of houses, and the manner of organisation in mountain summer hamlets where they kept their winter storages and took the cattle for summer pasture. In this province there were seven Vlahian cemaats headed by Prince Herak Vraneš. The Vlahian province had 220 houses and 28 bachelors, whereas the total number of Vlahians was 1.128.

U porječju Ljuboviđe u drugoj polovini XV vijeka srijeće se prilično brojna grupacija Vlaha stočara, teritorijalizovanih na velikom dijelu srednjovjekovne župe Ljuboviđe. Na osnovu popisa Hercegovačkog sandžaka iz 1475/77. godine, analizirana je njihova društvena i socijalna struktura, mjesto i uloga u srednjovjekovnom društvu, broj kuća, način organizacije po katunima, gdje su im bila zimovišta, a gdje su izgonili stoku na ljetnju ispašu. U ovoj nahiji zabilježeno je sedam vlaških džemata, na čijem čelu je stajao knez Herak Vraneš.*

---

* Rad je nastao kao rezultat istraživanja na projektu Ministarstva nauke *Crnogorsko Polimlje u srednjem vijeku* (Ev. br. 01-398), koji se realizuje na Filozofskom fakultetu u Nikšiću.

Za našu srednjovjekovnu istoriju veliki značaj imaju i turski popisni (katastarski) defteri (*tahrîr defterleri*). Njima su obuhvaćene sve vrste naselja i raznovrsne kategorije stanovništva. Postoje dvije vrste popisnih deftera: detaljni (*müfassal*) i sumarni (*icmâl, mücmel*). *Müfassal* defteri su opširni, poimenični popisi u kojima su sadržana imena svih nosilaca domaćinstava i u kome su pojedinačno nabrojani svi izvori feudalnih prihoda popisane oblasti. *Icmâl* defteri predstavljaju zbirni, sumarni popis gdje se bilježi ime naselja i broj kuća u njemu, raspodjela feudalnih prihoda na hasove, zeamete i timare.¹ Dragocjene podatke o naseljima i stanovništvu oblasti Polimlja sadrži defter: Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina (ovaj detaljni popis započet je 1475, a završen do kraja 1477. godine).²

Osmanski defteri pružaju nam mogućnost da pokušamo procijeniti broj stanovnika po nahijama. Osnovu za to daju nam podaci iz popisa o broju starješina kuća, muškaraca, udovica i neoženjenih. Popisana kategorija domaćinstava obuhvatala je:

---

¹ O turskim popisima postoji više studija, na ovom mjestu donosimo samo izbor: H. Šabanović, *Krajište Isa – bega Ishakovića. Zbirni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo 1964, XXI–LVI (Uvod); *Leksikon srpskog srednjeg veka*, priredili Sima Ćirković i Rade Mihaljčić, Beograd 1999, 150–151 (A. Fotić); E. Miljković-Bojanić, *O značaju osmanskih popisnih knjiga kao istorijskih izvora – na primjeru deftera Smederevskog sandžaka*, *Istorijski časopis XLIX*, Beograd 2002, 123 – 137; A. Kupusović, *Defteri Hercegovackog sandžaka u arhivu Orijentalnog instituta u Sarajevu*, *Zbornik radova: naučni skup herceg Stjepan Vukčić Kosača i njegovo doba*, Mostar 2005, 69–74; E. Miljković, *Osmanske popisne knjige defteri kao izvori za istorijsku demografiju – mogućnosti istraživanja, tačnost pokazatelja i metodološke nedoumice*, *Teme* 1, Niš 2010, 363 – 373.

² Original deftera čuva se u Arhivu Predsjedništva Vlade Turske, pod brojem 05. A. S. Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Sarajevo 1985, I–III (Uvod).

bračne parove ili muškarace, kao i udovice, maloljetnu djecu i odrasle neudate djevojke i starije članove porodice. Odrasli neoženjeni muškarci posebno su popisani u defterima.³ Postoje različita mišljenja u procjenama prosječne veličine kuće u srednjem vijeku: neki istraživači procjenjuju da je prosječna veličina kuće od tri ipo do sedam članova, drugi računaju da je prosječna veličina od četiri do pet članova. M. Rašević se zalaže za procjenu od 4,4 člana po domaćinstvu.⁴ Prema istraživanjima profesora Siniše Mišića, metodološki je najprihvatljivije rješenje da je prosječna veličina porodice na čijem čelu se nalazio muškarac imala pet članova, dok je prosječna veličina domaćinstva na čijem čelu je bila udovica iznosila dva ipo člana.⁵ Neoženjeni muškarci izdvojeni u popisu računaju se kao pojedinci (sa koeficijentom jedan).⁶

Stanovništvo u Hercegovini dijelilo se u dvije osnovne grupe: Vlahu stočare i zemljoradničku raju.⁷ Vlaške nahije⁸ Hercegovačkog sandžaka pripadale su carskom hasu. Izraz

---

³ M. Rašević, *Demografske prilike i stanovništvo*, Naselja i stanovništvo u oblasti Brankovića 1455. godine, Beograd 2001, 425–428; S. Mišić, *Naseljenost Polimlja u srednjem veku*, Mileševski zapisi 6, Prijepolje 2005, 70–76.

⁴ M. Rašević, *Demografske prilike i stanovništvo*, 428; Vidjeti: J. Mulić, *Priilog istraživanju mogućnosti procjenjivanja broja stanovnika u Bosni i Hercegovini u vrijeme osmanske vladavine*, Hercegovina 13–14, Mostar 2001, 42–46.

⁵ Ovaj metodološki obrazac profesora Mišića za naselja i stanovništvo primijenili smo i u našem radu. S. Mišić, *Naseljenost Polimlja u srednjem veku*, 70–76.

⁶ M. Rašević, *Demografske prilike i stanovništvo*, 430.

⁷ N. Filipović, *Vlasi i uspostava timarskog sistema u Hercegovini*, Godišnjak Akademije nauka i umjetnosti BiH, knj. XII, Sarajevo 1974, 128.

⁸ U popisu Bosanskog sandžaka iz 1468/69. godine na jednom mjestu naveden je ukupan broj vlaških domova u cijelom vilajetu Hersek: 4.616, neoženjenih 998 sa ukupnim prihodom od 763.780 akči. A. S. Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Mostar 2008, 67.

džemat u defteru znači katun i on predstavlja društveno-ekonomski oblik organizacije Vlaha kao profesionalnih stočara. Vlasi su bili dužni da ispunjavaju ugovorene vojne obaveze, a zauzvrat bili su oslobođeni svih dažbina povezanih sa zemljoradnjom i rajinskim statusom. Odredbama katun-name iz 1477. godine Vlasi u vilajetu Hercegovina bili su obavezni da od svake kuće, jednom godišnje, na Đurđevdan daju jednu filuriju (zlatnik), jednu ovcu sa jagnjetom ili kao protivvrijednost za to 12 akči, jednog ovna ili 15 akči, na svakih 50 kuća dva ovna ili 60 akči, jedan šator ili 100 akči. Kad dođe do rata svakih 10 kuća moralo je da opremi jednog eškindžiju, koji učestvuje u ratnom pohodu. Vlasi su plaćali i nijabet, globe za razne prekršaje, koji je upisan na jednom mjestu u defteru iz 1475/77. godine za sve skupine vlaha. Ako bi ispunili sve što je navedeno, Vlasi su oslobođeni svih drugih nameta koje je plaćala raja.⁹

Saznanja o organizaciji i statusu Vlaha u srednjem vijeku i osmanskom razdoblju sticana su postupno, a simpozijum o srednjovjekovnom katunu (održan 1961. godine) i Vlasima (1973. godine), predstavljaju značajne korake u tom pogledu.¹⁰

---

⁹ *Kanuni i kanun-name za bosanski, hercegovački, zvrnički, kliški, crnogorski i skadarski sandžak*, priredili B. Đurđev, N. Filipović, N. Hadžibegić, M. Mujić i H. Šabanović, Sarajevo 1957, 12; A. S. Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, VII–IX, 26.

¹⁰ *Simpozijum o srednjovjekovnom katunu* održan 24. i 25. novembra 1961. g., Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine, posebna izdanja knj. 2, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka knj. 1, ur. Milensko S. Filipović, Sarajevo 1963; Radovi knj. LXXIII, Odjeljenje društvenih nauka knj. 22, urednik Desanka Kovačević – Kojić, Sarajevo 1983; U posljednje vrijeme sve više pažnje posvećuje se izučavanju ove tematike, pregled historiografije o Vlasima objavila je E. Miljković, *Vlasi u domaćoj historiografiji*, Braničevski glasnik 7, Požarevac 2010, 5–22 (sa literaturom od 1963. do 2007. godine); O vlasima u doba Nemanjića vidjeti: S. Mišić, *Zakonske odredbe o Vlasima u poveljama Nemanjića*, Braničevski glasnik 7, Požarevac 2010, 36–48.

Crnogorska medievistika u posljednjoj deceniji načinila je nove istraživačke prodore, kada je u pitanju društvena struktura Vlaha i njihov odnos prema trgovini, kao i mjesto i uloga u srednjovjekovnom društvu, nezabilazane su rasprave iz pera akademika Božidara Šekularca. Ovdje skrećemo pažnju na studiju *Tragovi Vlaha u Crnoj Gori*, koja svojom obimnom literaturom i iscrpnim komentarima zavređuje status posebne monografije.¹¹

Iz deftera se saznaje koliko je koja nahija imala džemata ili katuna, gdje su im bila zimovišta, a gdje su izgonili stoku na ljetnju ispašu. Sezonska kretanja Vlaha od zimovišta (zimišta) do ljetovišta (ljetišta) imala su viševjekovnu tradiciju u ovom dijelu Balkana, a katun je u srednjem vijeku bio osnovna ćelija stočarskog društva. Na čelu katuna nalazile su se starješine: katunari i knezovi. Katunar je starješina katuna u čijim rukama se nalazila vitalna uloga vlaške stočarske proizvodnje. Titulu kneza nosio je samoupravni starješina, koji je imao ulogu političkog predstavnika Vlaha, a utvrđivao je ljetišta i zimišta i uređivao je odnose unutar katuna. Knezovi su stajali na čelu skupina od nekoliko katuna, birani su iz redova katunara, a imali su obavezu da organizuju derbendžijske i martološke službe, kao i da pomažu prilikom kupljenja vlaških dažbina. A starješinstvo u katunima, pa i među knezovima, bilo je nasljedno, što dovodi do izdvajanja čelne porodice katuna. Gotovo sva imena katuna (džemata) u hercegovačkom sandžaku izvedena su od ličnog imena i prezimena njihovog starješine. Popisano je ukupno 207 džemata na prostoru koji je obuhvaćen novouspostavljenim granicama Hercegovačkog sandžaka.¹²

---

¹¹ B. Šekularac, *Tragovi Vlaha u Crnoj Gori (Urme ale Vlahilor în Muntenegru)*, predgovor, prefața Kosta Roșu; prevod, traducere Florin Ursulesku, Vasa Barbu, Sebeș, Emma Book; Zrenjanin: Zavod za kulturu vojvodanskih Rumuna 2012.

¹² M. Filipović, *Struktura i organizacija srednjovjekovnog katuna*, Simpozijum o srednjovjekovnom katunu održan 24. i 25. novembra 1961. g.,

Iz popisa Hercegovačkog sandžaka 1475/77. godine prikazaćemo vlašku nahiju Ljuboviđa koja je označena posebnom napomenom da prostorno pripada Polimlju.¹³ U porječju Ljuboviđe u drugoj polovini XV vijeka sreće se prilično brojna grupacija stočara, teritorijalizovanih na velikom dijelu srednjovjekovne župe Ljuboviđe. Najvjerovatnije je ova vlaška skupina pripadala nekoj grupaciji stočara koja se prije teritorijalizacije kretala širim područjem Potarja. U ovoj nahiji zabilježeno je sedam vlaških džemata, na čijem čelu je stajao knez Herak Vraneš. Od početka uspostave osmanske vlasti u Hercegovini, Herak se kao lojalan saradnik Turaka uključuje u osmanski timarski sistem (prvi put se pominje u dubrovačkim izvorima 1466. godine).¹⁴ Nahija kneza Heraka predstavljala je

---

Sarajevo 1963, 84–91; D. Kovačević-Kojić, *Srednjovjekovni katun po dubrovačkim izvorima*, Simpozijum o srednjovjekovnom katunu održan 24. i 25. novembra 1961. g., Sarajevo 1963, 123–139; B. Đurđev, *Teritorijalizacija kaunske organizacije do kraja XV veka (katun – knežina – pleme)*, Simpozijum o srednjovjekovnom katunu održan 24. i 25. novembra 1961. g., Sarajevo 1963, 162–167; N. Filipović, *Islamizacija Vlaha u Bosni i Hercegovini u XV i XV vijeku*, Radovi ANU BiH, knj LXXIII, Sarajevo 1983, 140–142; B. Hrabak, *Čelnici stočarskih zajednica u istočnoj Hercegovini u XIII–XIV veku*, Zbornik za istoriju Bosne i Hercegovine 2, Beograd 1997, 139–159; M. Blagojević, *Vlaški knezovi, primičuri i čelnici u državi Nemanjića i Kotromanića*, Spomenica Milana Vasića, Banja Luka, 2005, 43–55; B. Šekularac, *Tragovi Vlaha u Crnoj Gori*, 4–16, 94–124.

¹³ A. S. Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, 50–54.

¹⁴ N. Filipović, *Vlasi i uspostava timarskog sistema u Hercegovini*, 140, 144–155; Ž. Šćepanović, *Srednje Polimlje i Potarje*, istorijsko-etnološka rasprava, Srpska akademija nauka i umetnosti, Etnografski institut, Posebna izdanja knj. 20, Beograd 1979, 68–74; Isti, *Pregled prošlosti Bijelog Polja i okoline*, Bijelo Polje, Beograd 1987, 94–95; Đ. Tošić, *O vlaškoj skupini Vraneši u nahiji Ljuboviđa*, Mileševski zapisi 2, Prijepolje 1996, 101–115.

„zajednicu srodnih katuna na određenom stupnju prerastanja u knežinu“. ¹⁵

U sumarnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1468/69. godine, Herak je uživao timar u nahiji Mileševa u seoskom naselju Sopotnica (danas naselje Sopotnica u okolini Prijepolja) koja je brojala 26 domaćinstava, šest neoženjenih članova, a ukupan prihod iznosio je 2.865 akči. U ovom popisu navedena je napomena da je knezu Heraku 25. juna 1473. godine oduzet ovaj timar i dat na uživanje Jusufu, slugi Ishak-paše, uz obrazloženje *što spomenuti nije došao na vojnu protiv Uzun Hasana*. ¹⁶

Kao prvi zapisan džemat u defteru iz 1475/77. godine pominje se Vuk sin Vranjuša, sinovac Herakov. Za Vuka je zabeleženo da posjeduje baštine u području Kuknja u selu Grebšić i u selu Grabova, po vlaškom običaju. Vuk ima u trebinjskom selu Gorica, vinograd i tri njive i za njih daje desetinu. Ovi Vukovi posjedi ukazuju nam da je riječ o katunaru većeg ekonomskog, socijalnog i političkog položaja. Nisu upisana ni ljetišta ni zimišta ovog džemata.

Na čelu drugog džemata upisan je Strahinja, sin Braniša. O bližem srodstvu Strahinje i kneza Heraka teško je nešto konkretno reći. Na čelu trećeg džemata nalazio se Ivaniš sin Bogdana. Đurđe stariji sin kneza Heraka nalazio se na čelu četvrtog džemata, koji je bio najbrojniji u ovom kraju: imao je 71 kuću i četiri neoženjena punoljetna člana. Zanimljivo je istaći socijalnu strukturu ovoga džemata, popisani su: pop Radič, Cvetko sin kovača, Vukašin sin krojača, Petar sin svirača i jedan islamizirani kućni starješina, Hasan sin Božidara.

---

¹⁵ Đ. Tošić, *O vlaškoj skupini Vraneši u nahiji Ljuboviđa*, 106.

¹⁶ A. S. Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, 125.

Nahija Ljuboviđa	<i>Broj kuća</i>	<i>Broj neoženjenih</i>	<i>Ukupna broj stanovnika</i>
Džemat (katun) Vuka	35	4	179
Strahinje	17	5	90
Ivaniša	24	5	125
Đurađa	71	4	359
Stepana	12	3	63
Kneza Heraka	44	4	224
Kradisava	17	3	88
Ukupno:	220	28	1.128

*Popis Hercegovačkog sandžaka 1475/77. godine*¹⁷

Starješine petog i sedmog džemata Stepan sin Ivana i Kradisav sin Paskaša, zajedno sa džematima Strahinje, Ivaniša i Đurđa, zimovali su u mjestu Ljuboviđa, a ljetovali su u mjestima: Jelenjak, Vrato, Potrk, Krnja Jela, Kričani, Konj, Stup, Igrač, Boranj, Kamena Voda, Žar, Barica, Žjebato, Stoga, Ponikvica, Jeleška i Duga. Svi ovi katuni zimovali u porječju rijeke Ljuboviđe, dok su ljetinja staništa zahvatala i šire područje Potarja, područje tarskih Nikšića i Kričke. Knez Herak posjedovao je poseban džemat na šestom mjestu. Herak je imao i mlađeg sina, nepoznatog hrišćanskog imena, koji je poslije primanja islama dobio je ime Ibrahim. Ovaj Herakov sin nije

¹⁷ A. S. Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, 50–54.

upisan u katunima vlaške nahije Ljuboviđa, pretpostavka je da je najvjerojatnije prije 1477. godine kao dječak poslat u Istanbul i tamo islamiziran. Sredinom 80-ih godina XV vijeka Ibrahim je poznat i afirmisan predstavnik turske vlasti. Džemat kneza Heraka zimovao je u mjestu Ljuboviđi, sa ostalim džematima, a ljetovao samo u mjestu Jelenjak. To ne znači da je bio uskraćen u ljetištima, već je uživao neku vrstu privilegije, manji radijus kretanja, i osigurana pasišta na Vilenjaku, kao najvažnijem ispasištu. Knez Herak bio je u dugogodišnjoj službi hercegovačkog sandžak-bega, sa vezama na Porti, on je imao veoma značajnu političku ulogu, u njegovom posjedu nalazili su se timari, čifluci, pa čak na kratko i Trebinjska i Popovska nahija. I pored svoje zauzetosti, nije se duže odvajao od svog katuna, dok je bio odsutan mijenjao ga je na mjestu glavara njegov sin Đorđe.

Od sedam ovih džemata četiri su bila vezana za porodicu Vraneš: knez Herak, njegov sin Đurađ, sinovac Vuk i rođak Strahinja, a ostala tri džemata pripadala su Bogdanovom sinu Ivanišu, Ivanovom sinu Stjepanu i Paskaševom sinu Kradislavu. Vlaška nahija brojala je 220 kuća (75,9% vezano za porodicu Vraneš) i 28 neoženjenih (60,7% vezano za porodicu Vraneš), a ukupan broj Vlaha iznosio je 1.128. Kasnije, izdvajanjem nekih džemata iz sastava nahije Ljuboviđe nastala je nova nahija, koja je po njima dobila naziv Vraneš.¹⁸

---

¹⁸ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Sarajevo 1959, 166; A. S. Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, 50–54; B. Hrabak, *Herak Vraneš*, Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine VII, Sarajevo 1955, 53–64; N. Filipović, *Vlasi i uspostava timarskog sistema u Hercegovini*, 140, 144–155; Ž. Šćepanović, *Srednje Polimlje i Potarje*, 68–74; Isti, *Pregled prošlosti Bijelog Polja i okoline*, 94–95; B. Hrabak, *Čelnici stočarskih zajednica u istočnoj Hercegovini u XIII–XIV veku*, Zbornik za istoriju Bosne i Hercegovine 2, Beograd 1997, 151,

---

U Katastiku manastira Dobrilovine iz XVIII vijeka, navedena su poklonjena imanja i imena vlaških priložnika, među kojima se nabrajaju i Vraneši. O tragovima Vlaha stočara na prostoru bjelopoljskog kraja najslikovitije svjedoči naziv sela Stari Vlah, prema imenu poglavice planinskih pastira.¹⁹

154; Đ. Tošić, *O vlaškoj skupini Vraneši u nahiji Ljuboviđa*, 101–115; G. Tomović, *Župa Ljuboviđa*, Kralj Vladislav i Srbija XIII veka, Beograd 2003, 59; B. Šekularac, *Tragovi Vlaha u Crnoj Gori*, 78–80, 96–102.

¹⁹ Ostaci tragova Vlaha u Crnoj Gori prisutni su u toponimiji, antronymiji i onomastici. B. Šekularac, *Tragovi Vlaha u Crnoj Gori*, 78, 114.